

Havebrug i dets Forhold til Landbruget.

Foredrag i det kgl. Landhusholdningsselskab d. 3die April 1889.

Af Landbrugskandidat, Redaktør J. Uldall.

Det Æmne, jeg skal have den Ære at bringe frem i det kongl. Landhusholdningsselskab, har jo tidligere fuldstændig hørt med ind under dettes Virkekreds; men dels ved Oprettelsen af særlige Selskaber med Havebrug for Øje, dels ved den stærke Udvikling af de egentlige Landbrugsinteresser, som har krævet stærk Koncentration af al forhaandenværende personlig og pekuniær Kraft, er Havebruget for dette Selskabs Vedkommende ganske naturlig gledet ud til Siden, og skjønt det stadig ofte har nydt godt af det høje Selskabs Interesse, har det, i hvert Fald i mange Aar tilbage, hørt til de store Sjældenheder, at det er blevet bragt frem her i Salen.

Naar jeg dog har anmodet om Tilladelse til at bringe et saadant Side-Æmne frem her, er det, fordi de Bemærkninger, jeg gjerne vilde fremsætte, vedrøre Havebruget i dets Forhold til Landbruget.

Som det vil være D'Herrer bekjendt, har der i mange Aar, ja i Aarhundreder været virket for Havebrugets Fremme, snart med større, snart med mindre Energi. I de sidste Aar have vi aabenbart været saa stærkt fremme i denne Retning som nogensinde; vi have været i en sand Gjæringsperiode, og Gjæringsstoffet har vel væsenlig været den saa meget omtalte og omskrevne Udførsel af

Havesager, tilsat med Tomater; men naar Gjæringen er bleven saa særdeles livlig, som Tilfældet er, saa skyldes dette ganske sikkert den i dette Forhold heldige Omstændighed — i mange andre højst uheldige — at Landbruget har befundet sig i en trykket Tilstand, som lod Øjet spejde efter ethvert Hjælpemiddel, der kunde medføre nogen Udsigt til Forbedring.

Det er nu ingenlunde min Mening at ville paastaa, at denne Bevægelse for Havebrugets Fremme skulde have afgjæret. Der er nok endnu, som trænger til baade Tid og Ro og til Næring for at kunne blive fuldt ud klart. Men der er dog allerede noget, som synes mig ganske afklaret, og som jeg sikkert haaber skal holde sig klart ud i Tiden. Om jeg tør blive længere i mit Billede, vil jeg sige, at der er nogle Sandheder, Havebruget vedrørende, som vi have kunnet tappe af og sætte hen i tryk Tillid til, at de baade ville holde sig ubedærvede og ogsaa blive nydte af Folk, saa at disse Sandheder ikke blot existere i Theorien, men ogsaa øve deres Virken i Praxis.

En af disse Sandheder er den, at der altid jævnsides med Opfordringerne til at indlade sig paa Havebrug bør stilles dem, som man opfordrer hertil, visse Betingelser for Øje. Saa nærliggende disse Betingelser ogsaa ere, tør man ikke sige, at de altid ere blevne anerkjendte, i hvert Fald ikke blevne hævdede i Praxis. Og dog tror jeg at turde sige, at Erkjendelsen af dem er noget særlig værdifuldt, saa at man maatte ønske, at Selskaber, der opmuntre til Havebrug, vilde anvende disse Betingelser som Motto ved enhver Lejlighed.

Den første Hovedbetingelse er Indsigt i Have dyrkningen; saadan kan være næsten medfødt, saa at Den, der i det hele kan dyrke Jord, kan lære sig selv til ogsaa at blive en god Havebruger; men i Regelen var det dog ønskeligt, at de, der skulle dyrke Jord havemæssig, havde ordenlig lært dette, noget, som Staten jo ogsaa har erkjendt og søgt at fremme ved sin Understøttelse til Husmandssønners Uddannelse i Havebrug, hvoraf Ud-

byttet jo dog beklageligvis kun i mindste Grad finder Anvendelse paa Huslodderne. En anden Hovedbetingelse er Tilstedeværelsen af den fornødne Kapital — og herved maa det erindres, at Kravet i saa Henseende jo altid stiger med Jordbrugets Intensitet og altsaa er størst for det mest intensive Jordbrug: Havebruget. En tredje Hovedbetingelse er Jordens gode Kultur og Tilstedeværelsen af den fornødne Mængde Gjødning. Dette Punkt har man været og er mangfoldige Steder endnu kun alt for tilbøjelig til at overse. Haven skal leve af Tilfældet, af hvad der kan blive tilovers fra Marken, og dog er det just til den, at man stiller de største Krav. Men Betingelsen maa opfyldes, og Følgen heraf er, at Havebruget, — naar det da ikke har Adgang til at købe Gjødning — kun kan være Landbruget noget sideordnet og det endda kun paa en lille Del af Arealet: enten saadan at en lille Del af Lodden indtages til Have og beplantes f. Ex. med Frugttræer og Frugtbuske, Jordbær, Rhabarber, Syre o. s. v., eller saaledes, at et- til toaarige havemæssige Kulturer føres ind i Markdriften, saaledes som det kan gøres med Gulerødder, Hvideroer, Kaal, Tomater o. m. a. Ved Siden af Havebruget maa der altsaa — som det væsentlige — findes et Landbrug med stor Frembringelse af Gjødning, altsaa et Landbrug med rundelig Plads for Foderplanter og med delvis Sommerstaldfodring. Netop et saadant Landbrug er jo da ogsaa for den personlige Uddannelses Skyld det allerbedste Forstudium for Havebruget.

Der er endnu en fjerde Hovedbetingelse for Havebrug, som jeg opstiller, men den skal jeg senere komme hen til. I Øjeblikket vil jeg pointere, at Havebruget, naar hine tre Betingelser opfyldes, virkelig er det Jordbrug, som giver den største Produktion — jeg anvender med Villie »Produktion« og ikke »Udbytte«; thi tog jeg det sidste Ord, vilde der strax være Uenighed. Men Havebrugets ubetinget overlegne Produktionsevne er en Sætning, der er ligesaa almindelig fremsat, som den er

Produktion af forskellige Havesager m. m. angivet i Pund pr. Td. Land.

Produktion	Anvendeligt Produkt		Kvælstofholdige Stoffer	Fedt	Kulhydrater m. m.	Træstof	Aske	Bemærkninger.
	i Pd.	Tørstof						
Kartofler i Haven. Udbytte 175 Td. a 200 Pd.	35000	8750	759	52	7426	252	392	
Peberrod 14,000 St. a 1/2 Pd. ...	7000	1630	191	24	1112	195	107	
Grønkaal (Superb Parsley Curled) 25,000 Planter, hvoraf Dybdal regner 125,000 Pd. brugeligt Produkt.	125000	25000	4990	1125	14537	2350	1962	
Rosenkaal 18,000 Planter, hvoraf vel 14,000 lykkes. Dybdahl angiver	78000	18000	869	82	1119	282	232	
Vinter-Hvidkaal (Amager) giver 14,000 Planter, hvoraf Dybdahl kun regner 10,000 middelgode Hoveder a 13 Pd. med	130000	90000	1701	180	4383	1656	1107	Desuden vindes altsaa en stor Del ikke salgbare Hoveder.
D o. (Lybækker); her regnes ligeledes 10,000 Hoveder a 7 1/2 Pd. Blomkaal (tidlig Erfurter) giver 18,500 Planter, hvoraf tør regnes 14,000 middelgode Planter a 3 Pd.	75000	43000	813	86	2094	791	529	Plantens i Reglen tættere. Landbohøjskolens Jord ej egnet til Blomkaal. Forholdet mellem Avl og brugeligt Produkt her meget slet; det maa derfor særlig erindres, at Af-faldet kan nyttes, navnlig til Svin og Fjerkræ.
Gulerødder, langsodede Sorter, 300-400 Tdr. pr. Td. Land a 150 Pd.	42000	13000	322	44	591	118	108	
D o. (Karotter) ca. 100 Td. pr. Td. Ld.	52500	6800	457	110	4800	735	472	
Pastinakker give fuldt saa stort Udbytte som Gulerødder; Dybdahl angiver dog ikke nærmere hvilket; jeg sætter da	15000	1670	160	31	1225	147	109	
	53000	9510	3869		5114		530	Analysen af Woelcker.

Over Halvdelen af de kvælstoffrie organiske Stoffer er Sukker.

Analyse af bleget Produkt foreligger ikke.

Det meget lille Tørstof-Udbytte burde endda yderligere reduceres, eftersom en betydelig Mængde skrælles bort.

Ved Frugterne er under Træstof medtaget Kjærne og Skal.

Den ansatte Avl af Æbler er taget efter det i Gl.Hestehave opnaaede Udbytte paa 5—14-aarige Træer af Sorten »Hawthenden«. Da disse (Wildling) Træer blive meget gamle, spiller de Aar, der gaa uden Produktion, en forsvindende Rolle, som i hvert Fald langt mer end opvejes ved, at man just i disse Aar kan holde Mellemkulturen mellem Træerne, samt ved det højere Udbytte i de efterfølgende end i de første af de medtagne Aar. Løvrigt er der ogsaa under de 5—14-aarige Træer stadig holdt Mellemkulturer (Græs, Roer), hvis Tørstofmængde burde have været medtaget. I det hele er Angivelsen for Æbler absolut altfor lille, men jeg savner Materiale til at opstille en rigtigere.

Jordskokke give i Følge Jeigneaux 60,000 Pd. Produkt ved etaarig Kultur.....	60000	12250	1188	78	9396	882	702
Blegsilleri giver i Følge Dybdahl 16,000 brugelige Hoveder pr. Td. Ld. (af ca. 25,000 Planter) Asparges giver i Følge Dybdahl 2015 + 570 Pd., altsaa i hvert af de 12 Avlsaar af de 15 Aar, hvori et Asparges Bed ligger: 12 × 2585 Pd.	64000 30000 2070	129	37	5	54	21	11
Ribs kan med Sikkerhed antages at give ca. 12,800 Pd. pr. Td. Ld. altsaa i 12 af de 15 Aar, hvori et Ribsstykke kan antages at bære, c. Hindbær give i 7 af 8 Aar i aarligt Gjennemsnit	10000 2900 15000 7700 20000	1520 442 1144 1170 5000	51 12 187 28 434		943 190 610 1066 4246	457 215 126 116 144	72 14 95 37 224
Tomater.....							
Æbler.....							
Kartofler fra Mark, ca. 100 Tdr. pr. Td. Ld. a 200 Pd.							
Hvede, 12 Td. Korn a 230 Pd. Halm	2760 5500	2360 4710	359 165	41 82	1833 1793	82 2420	47 253
	8260	7070	524	123	3626	2502	300
Havre, 20 Tdr. Korn a 140 Pd. Halm	2800 5600	2416 4800	336 140	168 112	1589 1993	252 2307	76 246
	8400	7216	476	280	3582	2559	322

almindelig anerkjendt, den er ligesaa fundamental som Matematikkens »Den lige Linie er den korteste Vej mellem to Punkter«. Og dog tror jeg, at det kan være ganske gavnligt at belyse den lidt nærmere. Jeg har søgt at gjøre dette ved en Række Udregninger, som jeg har tilladt mig at fremlægge for D'Herrer. Før jeg gaar over til at omtale disse Tal, maa jeg dog strax sige, at de ere i allerhøjeste Grad løse. Det er jo nemlig desværre saaledes, at vi i Virkeligheden ikke vide noget blot nogenlunde bestemt om, hvor stor en Avl Have-sagerne give os. Vi have kun faa og meget afvigende Meddelelser i saa Henseende, og naar vi skulle overføre disse Meddelelser, der for Grønsagernes Vedkommende i Regelen foreligge i Snese, til Vægtangivelse, saa savne vi atter her det fornødne Materiale. Afdøde Docent Dybdahl har fra sin saa smukke Forsøgsvirksomhed paa Landbo-højskolen efterladt os nogle Angivelser i saa Henseende, men dels arbejdede han jo med ret smaa Arealer, dels har han taget Gjennemsnitsvægten af f. Ex. 5 middelgode Kaalhoveder som Udgangspunkt og derfra multipliceret op til Avl pr. Td. Land, — et, som vi vide, meget farligt Regnestykke. Jeg pointerer derfor, at der ingenlunde kan tillægges de forelagte Tal nogen som helst anden Betydning end den, at de give et Skjøn, kun et Skjøn over, hvad der avles af Haveprodukter. Forhaabentlig ville vi nu i Løbet af nogle Aar kunne faa samlet mere bestemte Tal. Ved Siden heraf vilde det være højst interessant at faa et større Antal Analyser af Haveprodukter; thi vort Kjendskab til disses Indhold (for ej at tale om deres Næringsværdi) hviler paa et højst usikkert Grundlag. Hvor intet andet er bemærket, har jeg her benyttet Königs Middeltal (»Die menschlichen Nahrungs- und Genussmittel«). Til Sammenligning har jeg medtaget et Par Sædarter, med Hensyn til hvilke jeg dog skal bemærke, at det selvfølgelig vil være uretfærdigt imod dem at udelukke Halmen, medens det paa den anden Side vil være lige saa uretfærdigt mod Havesagerne at medtage al

Halmen. Maaske havde det været rettest at udelade Træstoffet helt igjennem, men selv da havde man dog ikke havt fuldt kommensurable Tal, thi Halmen er og bliver uanvendelig som Menneskeføde, medens den allerstørste Del af Haveprodukternes Tørstof er fuldt anvendelig som saadan. — Endnu skal jeg kun bemærke, at der for en Del Grønsagers Vedkommende er særlig anført det brugelige Produkt — efter Docent Dybdahls Angivelser, — hvorved bliver at erindre, at det »ikke-brugelige« dog er særdeles brugeligt i en Landbusholdning, særlig til Grise og Fjerkræ. Hvor meget dette Affald er, vide vi imidlertid slet ikke, og jeg har derfor foretrukket at holde det helt udenfor Beregningen. Ved Blomkaal f. Ex. er det over de to Trediedele af Produktionen.

Naar D'Herrer se ned ad Tabellen, ville De strax bemærke, at en meget stor Del — 8 til 9 Tiendedele og derover — af den Avl, som Haven leverer os, er Vand; herved bliver Betydningen af den store Produktmængde jo i Virkeligheden stærkt svækket; men at den ikke forsvinder, vil De bedst kunne se af den ophængte grafiske Sammenligning mellem Tørstofudbytte pr. Td. Land. Denne viser ikke blot, hvor stort et virkeligt Produkt, mange Havesager yde os (Kaalsorterne undtagen Rosenkaal og Blomkaal, Gulerødder, Jordskokker), men den viser os ogsaa klart, hvor stor Forskjel der i Virkeligheden er paa Produktionen, alt efter de forskjellige Varieteter (Amager- og Lybækker-Hvidkaal) samt endelig, til hvilken Grad flere Havesager ere deciderede Luxusprodukter (Blomkaal, Asparges).

At Havesagerne ikke blot afgive meget Tørstof, men ogsaa et værdifuldt Tørstof, ville D'Herrer faa Indtrykket af ved at lade Blikket løbe ned over Rubrikkerne: kvælstofholdige Stoffer og Kulhydrater m. m. Fedt derimod ere de fattige paa, men dette har ej stor Betydning, da vor Kost, navnlig Landbefolkningens allerede er rigelig fed.

Efter dette Sidespring vender jeg mig til den fjerde Hovedbetingelse for, at Havebrugets Udvidelse kan være

sund: at der er Anvendelse for de avlede Produkter. I saa Henseende har man hidtil saa at sige udelukkende tænkt paa Anvendelse gennem Salg. Dette er jo imidlertid indenfor vort Lands snævre Grænser blevet alt vanskeligere og vanskeligere, og udefter er Salget besværliggjort for os ved vore Broderlandes næsten fuldstændig prohibitive Toldsatser. Derimod finder der jo en stor Udførsel Sted til Nordamerika af Hvidkaal, til Tydskland af Hvidkaal og Blomkaal. At saadan Udførsel finder Sted er det bedste Bevis mod den Paastand, at Danmark ikke skulde kunne konkurrere med de sydligere Lande i Havebrug. Vi have just vore særegne Betingelser for at lave disse Sager saadan at de ere saa gode fra os som fra intet andet Land; derfor kan vor Hvidkaal sejle over Atlanterhavet, og derfor noteres den i Berlin til 8 Kr. 90 Øre à 10 Kr. 67 Øre, medens anden Hvidkaal opnaar 7 Kr. 11 Øre à 8 Kr. 90 Øre; Hvidkaal er imidlertid en Vare, som ved sit store Rumfang er bekostelig at transportere, og det er derfor tvivlsomt, om den vil kunne bære en indenlandsk Transport til Exporthavnen, altsaa tvivlsomt, om dens Dyrkning til Export er rimelig uden netop ved Kjøbenhavn.

I de senere Aar har der, som bekjendt, været arbejdet energisk for ogsaa at aabne det engelske Marked for os. De Resultater, der her ere opnaaede, ere jo desværre sørgelig smaa — ikke paa Grund af, at vi ej have kunnet sælge derovre, ikke paa Grund af lave Priser, men ganske simpelt fordi vi ikke have udført noget, det var værd at tale om. Der vil i Sommer baade her i Byen og i Odense, og saa vidt jeg véd, ogsaa i en jydsk By blive taget alvorlig fat paa en forretningsmæssig Drift af Udførselen, og jeg tvivler ikke paa, at denne derigennem vil naa op til et ganske andet Resultat end det, vi hidtil have sét. Muligt er det ogsaa, at en foretagen Omorganisation af den bestaaende »Forening for Udførsel af Havesager« vil hjælpe denne til virkelig at være en Udførselsforening, men jeg for mit Vedkommende nærer dog rigtignok ikke

længer Tvivl om, at handelskyndige Mænd, der helst maa betale Varerne ved Modtagelsen her, ganske anderledes end en Producent-Forening ville kunne løse Opgaven. En anden Sag er det, at denne maaske, naar Udførselen er indarbejdet, kan skyde Melleghandlernes Hjælp fra sig, men om den nogensinde vil have Fordel deraf, er rigtigt nok et Spørgsmaal.

For at afslutte dette Punkt skal jeg endnu kun sige, at der for Ribs, Solbær og Æbler, som vi kunne levere indtil ultimo November, har vist sig god Afsætning i England.

En Maade, hvorpaa Afsætning ligeledes kan tænkes, er ved industriel Behandling af Havens Produkter. Det vil maaske være D'Herrer bekendt, at der ogsaa paa dette Omraade arbejdes ret ivrig for Tiden, idet man i Faaborg indretter en Fabrik for Tørring, anden Konservering og Vintilvirkning af Havesager. Den valgte Bestyrer har allerede i længere Tid beskæftiget sig med Sagen, og jeg kan her vise Dem nogle Prøver paa hans Virksomhed, som synes mig ganske tiltalende. Jeg havde anmodet Hr. Rasmussen om ogsaa at meddele mig nogle Oplysninger om Forholdet mellem Raastof og tørret Stof, Raastofspris og behandlet Produkts Pris, men han føler sig endnu for meget paa Forsøgenes Stadium til at turde give saadanne.

Tørringen af Grøntsager og Rodfrugter har nærmest sin Betydning til Skibsproviantering. Tørringen af Æbler og anden Frugt kunde snarere antages at have Betydning for Hjemmehandelen, hvis vi derved kunde bevare for os selv de Penge, der nu gaa til Amerika for tørrede Æbler, til Donaulandene for Svesker. Det sidste er foreløbig vanskeligt paa Grund af, at vor Blommehøst er saa usikker; men der er ingen Grund til at tvivle om, at vi kunne faa en tidlig Varietet frem, som kan byde større Sikkerhed. Hvad Æblerne angaar, da er der jo en haard Konkurrence at bestaa med Amerikanerne. Efter hvad der meddeles i et tysk Værk herom, skal det koste 1 Kr. 11 Øre at be-

handle 100 Pd. Æbler, der give 5 Pd. Æblegelee, som næppe kan sættes højere end til 25 Øre pr. Pd. og 12 Pd. tørrede Æblesnitte, som nu i en gros koste 30 Øre pr. Pd. Dette bliver 4 Kr. 85 Øre, altsaa Rest til Betaling af Æblerne 3 Kr. 74 Øre, hvilket dog endnu levner en Brutto-Indtægt pr. Td. Ld. af 288 Kr., og herved maa det erindres: 1) at Avlen er sat lavt, 2) at Produktet er sat lavt, idet man ofte faar 14 pCt. Salgsware (Snitterne indsuge en Del Vand af Luften), 3) at Prisen for amerikansk Produkt er yderlig lav, og endelig 4) at man til Tørring vil kunne anvende 2. Klasses Vare, efter at man har udtaget en 1. Klasses til Salg. Udskudsfrugt er derimod selvfølgelig ikke anvendelig; den maa gaa i Æblegrød, maaske til Vin(?) eller — i Grisen.*)

Hvor vidt Konservering i større Stil vil kunne betale sig, ere Meningerne delte om. Mads Rasmussen mener jo, medens Grosserer Herreborg raader fra. Mere almindelig Tro synes der derimod at være til Fabrikationen af Vine eller i hvert Fald af Most til Vinhandlere. Docent Gottlieb, der har anstillet en Del Forsøg med at lave Vin, har ved en Pris af 10 Øre pr. Pd. Bær faaet en Vin, som han finder fortræffelig, til 33 Øre pr. Fl., men heri er ikke medregnet noget for Arbejde, Lokaler o. s. v. Paa den anden Side vil selvfølgelig en Produktion en gros være væsenlig billigere end en saadan lille Husflids-Industri; paa en saadan kan man i hvert Fald ikke bygge, naar man vil have et Salgsprodukt; derimod kan den jo maaske være meget fortræffelig med Hjemmeforbrug for Øje.

Men det, der er *punctum saliens* i hele denne Sag, det er, at vi maa ind paa et større Forbrug af Havesager her hjemme; det er den sundeste Basis for den store Udnyttelse af Jordens og Luftens Gaver, som Havebruget byder os. Ligeledes turde det være utvivlsomt, at vi der-

*) Den her anførte Beregning findes saaledes i Foredragsholderens skrevne Text, men da den ikke meddeltes ved Foredraget i Landhusholdningsselskabet, kunde der ikke ved den der stedfindende Diskussion tages Hensyn til den. Red.

ved bringe en Afvexling ind i vor Kost, som særlig Landbefolkningen og ganske særlig Landarbejderne trænge til. Lysten hertil er da ogsaa kjendelig vakt rundt om i Landet, saa at de Bestræbelser, der nu fra forskjellig Side udfoldes eller tør ventes udfoldede, sikkert ville falde i god Bund. Ganske opmuntrende til at tage Brugen af Havesager i Husholdningen *au sérieux* synes den Tabel mig at være, som jeg har forelagt D'Herrer, og hvis Resultater De ville finde grafisk fremstillede paa en ny Tavle. Ved Siden af denne vil det dog være rigtigt at kaste et Blik paa Dr. Jürgensens*), der viser os, hvor højt visse Haveprodukter, som jeg af Mangel paa anvendelig Udbytteangivelse ej har kunnet medtage paa min Tavle, staa med Hensyn til Indholdet af Næringsstoffer (Bønner, Ærter).

Naar Havedyrkningen gennem mange af sine Kulturer byder os et saa stort Produkt, skér dette selvfølgelig kun ved en rigeligere Gjødskning og en rigeligere Arbejdsudfoldelse, end Agerbruget kræver; Havebruget kræver altsaa betydelig forøgede Produktionsudgifter. Hvor disse Udgifter skulle være direkte, ville de naturligvis komme til at spille en meget væsentlig Rolle ved Beslutningen om at indlade sig paa Havedyrkning i større Stil; selv i saa Fald nærer jeg i øvrigt ingen Tvivl om, at visse Kulturer — Bærfrugt, maaske Tomater, Æbler, maaske Agurker, maaske nogle Rodfrugter — ville kunne lønne sig godt. Men helt anderledes stiller Sagen sig over for den lille Jordbruger. Han skal ikke leje Hjælpen, han har den lige ved Haanden i sin Kone, sine Børn og sin egen Fritid. De sidstes Arbejde kan han overhovedet slet ikke udnytte, naar han ikke har saadant Pillearbejde, som Havebruget byder, at sætte dem til, og Konen er jo saaledes bunden til Hjemmet, at det kun er Smaastykker af Tid, hun kan disponere over udenfor Huset — de have ingen Værd andensteds end netop lige ved Huset. Og der er saa meget større Grund til at søge hendes Arbejdsevne udnyttet dér, som det Arbejde, Mælkens

Behandling tidligere indbød til, nu falder mere og mere bort baade i Gaarde og Huse. Det er da ogsaa vist, at det allerede nu navnlig er Konerne paa Landet, som have Interesse for Haven og gjerne arbejde i den. Med Hensyn til Børnene er det ikke blot af Betydning, at Hjemmet faar noget ind ved deres Arbejde, men hvor stor en Vinding er det ikke for dem selv og derved for Samfundet, at de lære at arbejde efter deres smaa Evner, og det tilmed i en Virksomhed, som i høj Grad er udviklende for Ordenssans og Skjønhedssans. Hvad Manden angaar, saa har han jo ikke megen Fritid, men den, han har — Søndagene altsaa — er ganske sikkert vel anvendt, naar han tilbringer den i sin Have med at grave, luge, beskære, plukke Frugt og hvad der kan falde for. Mange Husmænd anvende tilvisse allerede nu deres Fritid godt, gaa i Kirke eller til gudelige Møder; men mange er der ogsaa, som nu ikke ret vide, hvad de skulle gjøre med deres Søndag, og det ender da — dér som overalt — kun altfor ofte med, at den bliver daarlig anvendt. Det er karakteristisk, hvad en engelsk Arbejder svarede en Mand, som med Undren saa paa hans skjønne Roser og spurgte, hvor han fik Raad til at købe og pleje dem; »Ganske simpelt ved aldrig at gaa paa Værtshus!«

Ved Siden heraf bidrager Havebruget med alt dets Pillearbejde og dets absolute Krav paa Orden og Renlighed baade direkte og indirekte til at skabe Hygge saavel inden som uden Døre. Enhver, der har været paa Landet, kjender dette, saa at jeg sikkert ikke behøver at udbrede mig derom her.

Derfor skjønner jeg ikke rettere, end at de Mænd, som rundt om i Landet arbejde paa at faa de mindre Jordbrugere ind paa et udvidet Havebrug, fortjene Tak derfor, naar de kun holde sig dette for Øje, at det er de færreste Sager, der kunne ventes at give direkte Pengeindtægt, at det gjælder om at faa lært Jordbrugerne at bruge Havesager i deres Husholdning. Kun paa den Basis, det gjentager jeg, er Havebrugets Udvidelse i Almindelighed berettiget.